

LIETUVOS KARALYSTĖS IDĖJA

[...]

Kad Lietuvos Karalystė buvo ne tik Vytauto ar bendras Gediminaičių dinastijos, bet ir visos to meto Lietuvos bendruomenės projektas, liudija paties Vytauto vėlyvieji laišakai. Juose perteikiamas pasakojimas apie tautos laisvę iš esmės kertasi su Horodlės pasakojimu. Vytauto laišakai pabrėžia suverenaus valdovo ir suverenios tautos – dėl bendrų krašto reikalų ir garbės *išgyvenančių* Lietuvos bajorų, ponų, kunigaikščių – sąjungą. Paskutiniaisiais gyvenimo metais karūnos siekęs Vytautas viešai gynė jau ne tik savo, bet ir visos politinės bendruomenės – *mūsų Lietuvos žemių, mūsų Lietuvos bajorų, visų mūsų žemių kunigaikščių ir baronų kaip laisvų žmonių* – teises ir garbę.

Iš Lucko suvažiavimo grįžtantį didįjį Lietuvos kunigaikštį pasiekė Romos karaliaus Zigmanto žinia: jo karūnavimui pritaręs pusbrolis Jogaila netrukus po suvažiavimo pasiuntęs Zigmantui laišką, kuriame neigė Vytauto teises į karūną. Laiške Jogaila tvirtino negalįs sutikti su didžiojo kunigaikščio karūnavimu, nes jis pastūmėtų Lietuvą ir Lenkiją į *nesutarimus, karus, išdavystes ir nelaimes* bei galėtų nutraukti pačią uniją. Pagal sutartis lietuviai esą negalintys be lenkų pritarimo turėti savo karaliaus. Be to, Vytautą karūnavus, Lenkijos karalius ir Karalystė netektų jiems priklausančių lietuvių ir rusų žemių, kurios Vytautui tik patikėtos valdyti iki mirties¹. 1419 metų vasario 13 dieną Eišiškėse Vytautas supažindino su Zigmanto jam persiūstu Jogailos laišku lietuvių didikus ir bajorus: pasielgė taip, kaip 1398-aisiais gavęs karalienės Jadvygos laišką. Lietuvių bajorijos reakcija buvo tokia pat audringa. Šį kartą pasipiktinta ne tik lietuvių laisvės neigimu, bet ir tuo, kad Jogaila pažeminęs lietuvius ir jų valdovą pasaulyje – pamynęs Lietuvos garbę Romos karaliaus akivaizdoje. Tą pačią dieną iš Eišiškių Vytautas išsiuntė laišką Zigmantui, kuriame atmetė Jogailos teiginius – kaip nepagrįstus, jį ir Lietuvą įžeidžiančius. Visų pirma, Vytautas piktinosi Jogailos laiške išdėstyta nuomone, neva *Lietuvos žemių baronai ir gyventojai be Lenkijos karalystės baronų sutikimo ir žinios negalį sau laisvai viešpaties išsirinkti*. Tokios sąlygos esančios numatytos tik po jo, Vytauto, mirties. Todėl taip teigdamas, Lenkijos karalius, pasak Vytauto, *tarp kitų [žmonių] padarė skriaudą ne tiek mums, bet visiems mūsų žemių kunigaikščiams ir baronams, tarsi ketindamas juos padaryti nelaisvus ir nuosavus, ir [paversti] savo karūnos vasalais (homagiales), kurie dėl to gana stipriai išgyvena, nes jie visada buvo laisvi ir nėra buvę jokios žemės vasalais*². Po keturių dienų, vasario 17-ąją, iš Trakų išsiųstame laiške Vytautas priekaištavo pačiam Jogailai, kad šis laiške Romos imperatoriui tarp svetimųjų paniekinęs Lietuvos valdovą ir lietuvius: *ne tik mus, bet taip pat ir Lietuvos žemes bei mūsų Lietuvos bajorus taip pažeminote ir sukretėte, tarsi jie būtų nelaisvi: nedum nos, verum terras et baiores nostros Litwannie taliter inferiorare et confundere, quasi eos illiberos faciendo*. Šį Lenkijos karaliaus pažeminimą, Vytauto teigimu, Lietuvos bajorai *pakankamai stipriai išgyvena ir jų širdys yra didžiai sujaudintos*. Sykiu didysis kunigaikštis aiškino Jogailai, kad jo karūnavimuisi nekliudančios sudarytos sutartys: jam gyvam esant *nėra reikalingas mums jūsų baronų rinkimas – non est necessaria nobis baronum vestrorum electio*. Įsidėmėtina: įrodinėdamas savo ir Lietuvos suverenumą, Vytautas tvirtino, jog valdžią krašte gavęs ne iš Lenkijos karaliaus malonės, bet rinkimų ir paveldėjimo keliu: *jau seniai esame išrinkti šių žemių viešpačiu bei kunigaikščiu ir valdome jas tvirta, tikra ir taikinga nuosavybės teise – simus in dominum et ducem magnum barum terrarum dudum electi, ipsarumque firmam realem et pacificam [habemus] possessionem*³. Taigi rinkimus greta paveldėjimo didysis Lietuvos kunigaikštis kėlė kaip jo valdžios

¹ Grzegorz Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. II, *Od Krewa do Lublina*, d. I, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2007, p. 520–521.

² *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430*, parengė Antoni Prochaska, Cracoviae, 1881, p. 814–815.

³ *Ibidem*, p. 816–817.

savarankiškumą pagrindžiantį argumentą.

Idėjinę kovą dėl Lietuvos laisvės ir garbės Vytautas tęsė vasarą. 1419-ųjų liepą Lenkijon pasiūsti jo pasiuntiniai: Vilniaus vaivada Jurgis Gedgaudas (m. apie 1435), krašto maršalas Rumbaudas Valmantaitis (m. 1431) ir kunigaikščio sekretorius Mikalojus Maldžikas perdavė Jogailai, jog Vytautas esąs tvirtai apsisprendęs vainikuotis Lietuvos karaliumi, net jei Jogailai tai nepatiktų, ir reikalavo iš lenkų karaliaus ir didikų aiškiai atsakyti – ar Vytautą ir lietuvius jie laiką laisvais žmonėmis, ar vergais. Privačiame pokalbyje su pasiuntiniais Jogaila pripažino Vytautą ir lietuvių didikus esant laisvus ir lenkams lygius⁴. Tačiau Lenkija ir toliau nuosekliai laikėsi lietuvių žemių inkorporavimo doktrinos. Kad Lietuva po Vytauto mirties bus įjungta į Lenkiją, skelbė 1430-ųjų kovo 4 dieną Jedlno suvažiavime lenkų bajorams duota Jogailos privilegija⁵. Lenkijos karalius, gavęs lenkų didikų pažadą po mirties išsaugoti sostą iš karalienės lietuvės Sofijos Alšėniškės (apie 1405–1461) – *ex Sophia Regina Lithuana* – gimusiems jo sūnams, galutinai atsisakė remti Lietuvos Karalystės idėją. Beje, šiame suvažiavime lenkai nutarė ginklu priešintis viskam, kas prieštarauja Lenkijos ramybei ir jos sosto paveldėjimo reikalams – taigi ginklu ginti Horodlės sprendimus ir kovoti su Vytauto karūnavimu. Tų pačių metų balandžio pabaigoje nuvykę į Vokietijos parlamentą, Lenkijos pasiuntiniai protestavo prieš Zigmanto ketinimus karūnuoti Vytautą ir aiškino, jog paveldėtas Lietuvos žemes Jogaila *amžiams prijungęs, nusavinęs, pajungęs – perpetuo annexit et appropriavit adiunxit* – Lenkijos Karalystei, o Vytautas esąs tik Jogailos vietininkas – *gubernator*⁶. Atsakydamas į šiuos Lenkijos žingsnius, Vytautas 1430-ųjų gegužės 14 dieną iš Kauno Jogailai rašytame laiške vėl tvirtino, jog esąs laisvas žmogus, ir reikalavo, kad Lenkijos karalius viešai atšauktų gerą Vytauto vardą suteršusius žodžius neva jis nesąs laisvas: *nosque, sicut illiberros esse diffamastis liberos dimulgantes*. Grasino: jei Jogaila atsisakysiąs tai padaryti, visa krikščionija patirs didelės žalos – *tota christianitas non modica pacietur detrimenta*⁷. Birželyje Vytautas laišku kreipėsi ir į Lenkijos karalystės prelatus ir baronus, mūsų draugus, aiškindamas jiems, kad karalius Jogaila, skelbdamas jį ir jo valdinius esant nelaisvus, apjuodinęs Lietuvos valdovą Romos karaliaus ir apaštalinio sosto akivaizdoje. Po tokio Jogailos poelgio, pasak Vytauto, *pirmiausia pradėjome mąstyti ir su mūsų valdiniais svarstyti, koku būdu galėtume išvengti sąmyšio ir nelaisvės, į kuriuos pats viešpats Lenkijos karalius mus ir mūsų žemes stengėsi įvelti ir [šitaip] prispausti, mat niekada niekaip nesame buvę nelaisvi, ką atkakliai tvirtinome ir su vargu aiškinome to paties viešpaties Lenkijos karaliaus akivaizdoje, kad lygiai taip, kaip jis skelbė, jog esame nelaisvi, jis lygiai taip pat apreikštų ir tai, jog laisvi būsime: nos ita liberos fore manifestar(et)*⁸.

Taigi teigdamas savo teises į karūną, Vytautas laiškuose Romos ir Lenkijos karaliams, Lenkijos ponams gynė savo ir Lietuvos kaip laisvų žmonių – bajorų, didikų ir kunigaikščių – bendruomenės garbę bei teigė, kad kartu su juo dėl krašto garbės ir laisvės išgyvena, jų gynimu rūpinasi visa politinė bendrija – *mūsų Lietuvos bajorai*. Karūnos siekiantis didysis kunigaikštis šiuo atveju iškyla ir kaip krašto politinės bendruomenės teisių bei laisvių gynėjas. Šios laisvės – ne su krikštu lietuvių bajorų įgytos, kaip dar neseniai skelbė paties Vytauto ir Jogailos duotos privilegijos, bet *visada* buvusios: *niekada niekaip nesame buvę nelaisvi*. Vėlyvieji Vytauto laišškai atmetė 1387-ųjų Vilniaus ir 1413-ųjų Horodlės privilegijų išėities pozicijas ir jų tvirtinamą Lietuvos istorijos sampratą: ne krikštas ir valdovų malonės padariusios lietuvių bajorus laisvus – laisvi, niekam nepavaldūs jie buvę *visada*. Lietuvos Karūnos idėja yra grindžiama iš esmės kita, nei Horodlės aktai, tautos praeities interpretacija – įsitikinimu, kad Lietuvos bajorija, Lietuvos tauta turėjusi politines teises ir laisves dar prieš krikštą, kad ji buvusi suvereni ir laisva nuo seniausių laikų. Taigi Vytauto laiškuose Lietuvos Karalystės projektas pristatytas kaip bendras tautos reikalas. Vytauto skelbta Lietuvos bajorų teisė laisvai rinktis valstybės viešpatį teigė Lietuvos tautos suverenumą. Laisvos tautos ir laisvo viešpaties idėjos jo laiškuose ir pasiuntinybėse deklaruotos kartu – taip, kaip gerokai anksčiau sakytoje kunigaikščio sekretoriaus

⁴ Grzegorz Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. II, d. I, p. 531–532.

⁵ *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, parengė Anatolijus Lewicki, Kraków, 1891, t. II, p. 228–229, 234–235.

⁶ *Ibidem*, t. II, p. 137–158.

⁷ *Codex epistolaris Vitoldi*, p. 830–831; Grzegorz Błaszczyk, *Dzieje stosunków polsko-litewskich*, t. II, d. I, p. 541–543, 547, 550.

⁸ *Codex epistolaris Vitoldi*, p. 836–837.

Mikalojaus Cebulkos kalboje.

Regis, jau galime atsakyti į skyriaus pradžioje keltą klausimą: ar teisus Strijkovskis, tvirtinęs, jog Vytautas siekęs karūnos kaip *laisvas laisvų žmonių viešpats*? Akivaizdu: tautos laisves ginančio suverenaus valdovo vaizdinys buvo subrandintas jau Vytauto laikų intelektualinėje aplinkoje ir paties Vytauto bei jo diplomatų skleistas. Strijkovskio ir Kojalavičiaus vartotas Vytauto kaip *laisvo laisvos tautos viešpaties* nusakymas veikiausiai bus atėjęs iš žodinės lietuviškos tradicijos, iš Lietuvos politinės bendruomenės atminties. Įsidėmėtina: pasakodamas apie Vytautą Strijkovskis rėmėsi Janu Długoszu (Dlugošu), tačiau šis autorius, buvęs Vytauto karūnavimosi priešininco kardinolo Zbigniewo Oleśnickio (Zbignevo Oleśnickio) patikėtinis. Jogailos vaikaičių mokytojas, priešiško lietuviams neslėpęs istorikas po trisdešimties metų *Garbingos Lenkijos Karalystės metraščiuose arba kronikose* išsamiai aprašęs Vytauto kovas dėl karūnos, apie lietuvių kunigaikščio siekį tapti laisvos tautos valdovu nė neužsiminė. Apskritai, visame ilgame Długoszo pasakojime apie nesėkmingas Kęstutaičio pastangas karūnuotis pabrėžtinai nutylima lietuvių bajorija. Pasak lenkų istoriko, Vytautas grūmėsis dėl karūnos tik iš asmeninės garbėtroškos, kurią klastingai kurstęs Romos karalius Zigmantas ir pradžioje rėmęs Jogaila. Pastarasis – *iš meilės savo tėvynei Lietuvai*. Toks lietuvių valdovo rūpestis *asmenine garbe prieštaravęs viešajam gėriui*⁹.

Tolesniam Lietuvos politinės bendrijos kurtam pasakojimui ypatingos svarbos turėjo Vytauto laiškuose skelbtas per amžius – *visada* – buvusios laisvos lietuvių tautos vaizdinys. Be jo negalėjo būti išbaigtas suverenos tautos paveikslas. Pastebėtina, jog Lietuvos valstybės ir laisvos tautos amžinumo idėja po Horodlės buvo ginta abiejų Gediminaičių – ne tik Vytauto, bet ir Jogailos – aplinkoje. Jau minėtas Krokuvos intelektualas Pawełas Włodkowicas (Pavelas Vlodkaškas), atstovavęs Jogailai prie Šventojo Sosto vykusiose derybose su kryžiuočiais dėl ginčytinų Lietuvos ir Lenkijos žemių, 1421-ųjų pavasarį surašė ir įteikė popiežiaus Martyno V įgaliotiniui kardinolui Vilhelmui Fillastre (Filastre) 46-ųjų straipsnių dokumentą dėl Žemaitijos ir Sūduvos. Jame teigė, jog Lietuva kaip valstybė gyvavusi nuo neatmenamų laikų: per amžius turėjusi apibrėžtas savo sienas ir savarankišką savų kunigaikščių valdžią. Į Lietuvos valstybę iš pat pradžių įėjusios Žemaitija su Klaipėda ir Sūduva. Todėl popiežius Martynas V turįs patvirtinti Sūduvos ir Žemaitijos su Klaipėda priklausomybę dabartinei Lietuvai¹⁰. Taigi – ne su krikštu tapusi, bet per amžius buvusi laisva lietuvių tauta, suvereni Lietuvos valstybė. Tokie Vytauto laikų teiginiai Kunigaikštystės politinę bendriją vertė gręžtis į istoriją, imtis savarankiško istorinio pasakojimo: tapo privalu atsakyti į klausimą, kaip lietuviai bajorai galėję būti laisvi per amžius, iš kur kilusi *visada* buvusi jų laisvė. Todėl būtent Vytauto aplinkoje verta ieškoti tautos kilmės mito ištakų. Tačiau apie tai – vėliau.

Darius Kuolys, *Res Lituana: kunigaikštystės bendrija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009, p. 91–97.

⁹ Joannes Długosz, *Opera omnia*, t. VIII, *Historiae Polonicae libri XII*, t. IV, kn. XI–XII, p. 367–416.

¹⁰ Krzysztof Ożóg, *Uczni w monarchii Jadwigi Andegawerskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 2004, p. 237–238.